

МНОГОАСПЕКТНОСТ НА РАЗГОВОРНОСТТА В СЪВРЕМЕННИЯ БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Езиковите средства, използвани във всекидневното общуване на българския език, имат широк обхват – от книжовни до диалектни /териториални и социални/. Всекидневното общуване е мястото, където най-ярко се проявява конкуренцията между книжовноезикови и некнижовни прояви. Като устна форма на езика всекидневното общуване най-често се характеризира с понятието "разговорност". Появилите се през последните две десетилетия изследвания показват, че няма единство в разбирането на така наречената "разговорна реч" и на същностната ѝ характеристика – разговорността. Разговорната реч като устна по своя характер форма на езика има някои особености на устната реч – диалогичност, спонтанност, неофициалност, непринуденост, ситуативна зависимост /обусловеност/. Не всяка устна реч обаче е разговорна, както и обратното – не всеки писмен текст е писмена реч. Трудностите, свързани с обхващането на този сложен обект, на неговото изучаване и класифициране, са от обективен характер – резултат от многоаспектността, сложността на явлениято "разговорна реч" и от взаимозависимостта и преливността на процесите в него. Българските езиковеди са се опитвали в различни периоди да проучат и характеризират този език на всекидневното общуване, давайки му различно наименование /в зависимост от гледната точка или от влиянието на една или друга езиковедска теория/: "народна реч", "народно-разговорна реч", "народно-разговорен или битово-разговорен език", "разговорна реч", "книжовно-разговорна реч" и т.н. В последните десетина-петнайсет години новата наука – социolingвистика – насочи вниманието към изследване езика на градското население, което поради миграционните промени стана многобройно. В езика на това население като че ли най-силно проличава сложността на явлениято. Тук си взаимодействуват и се преплитат диалектно и книжовно на различни равнища и в различна степен¹. Засега все още не са проучени всички по-големи градове в това отношение, за да може да се определи дали и днес тази наддиалектна форма на българския език може да има отношение, както през Възраждането, към изграждането на книжовния език, или "няма да се свърже с перспективна, а с анахронична форма от развитието на книжовния език."² От съвременна функционално гледна точка градските говори безспорно са сред формите, в които се проявява съвременната устна комуникация. От изложеното следва, че разго-

ворността и разговорната реч неизбежно се разглеждат в два аспекта най-общо – тесен и широк. При разглеждането на разговорността в тесен смисъл се търсят онези явления, които са проява на синхронната динамика на равнището на езиковите изразни средства, докато в широк смисъл на понятието се търси конкуренцията на езиковите средства на равнището на комуникативните образувания³. Широкото разбиране на разговорността се свързва с определяне на такива структурни самостоятелни езикови образувания като *obesna čaština* за чешкия език или като разговорния руски език. За разлика от тези езици в български език /подобно на словашки и полски/ разговорната реч "не е оформена като език, няма системен характер"⁴, изграждането ѝ се забавя по ред езикови и социални причини" и "този процес не е приключил и до днес"⁵.

Разговорната реч е исторически ограничено понятие, тъй като има различни характеристики в различните периоди на развитието на даден език. Така за българския език в периода на Възраждането т.нар. "народно-разговорна реч" има едни характеристики, докато съвременната всекидневна разговорна реч има други характеристики. В този смисъл разговорната реч като че ли най-тесно от всяка друга реч има връзка с динамичните процеси в развитието на езика, особено на лексикалното равнище като най-подвижен пласт от езиковата система. Аналогично с тесното и широко разбиране на разговорността, динамичните процеси в лексиката, респ. в езика, трябва да се разбират като "отнасящи се до стратификацията на езика или до неговата функционална диференциация"⁶. Проучването на лексикалното равнище на българския език с оглед на разговорността може да има две отправни точки – от книжовно към диалектно или остаряло и обратно – от диалектно към книжовната система. В периода на Възраждането диалектното се явява градивен елемент на книжовното, то не е в отношение на противопоставяне. Противопоставянето диалектно-книжовно се проявява по-късно, когато се стабилизира напълно книжовната система. От това противопоставяне се поражда опозицията книжовно-некнижовно, която е с по-широк обхват. Под "некнижовно" може да се схващат не само чисто диалектните думи, но и жаргонните, както и детерминираната професионална лексика, която по метафоричен път развива нови значения. Диалектните думи обаче престават да бъдат в опозиция с книжовните, когато попаднат в някой от стиловете на книжовната система. Натоваарват се с художествени функции и постепенно се включват в книжовноезиковата система. В този смисъл считам оправдано използването на художествена литература за

ексцерпция на материал при изследване на разговорната лексика. Дialektизмите, както и професионализмите и жаргонизмите именно там, в художествения текст, изпълняват определена функция и престават да бъдат в абсолютно противопоставяне с книжовните думи. Същото важи и за функциите на такива думи в разговорната реч, при устно общуване. Изследвачите на руската разговорна реч не са единни по въпроса за характера на разговорната лексика. Според Е. А. Земска "в текстовете с разговорна реч се срещат най-разнообразни в тематично и стилистично отношение групи лексика"⁷, О. Б. Сиротнишина отбелязва, че главната лексикална особеност на руската разговорна реч е възможността да се използва която и да е дума от руски език⁸, което Л. А. Капанадзе намира за нецелесъобразно⁹. От съпоставката на думите от Честотния речник на българската разговорна реч¹⁰ — 806, със съвременните тълковни речници на българския език се оказва, че едва около 3 % от тях имат бележка-квалификатор "разг." в тълковните речници. Този факт подкрепя общоизвестната постановка, че основното ядро на разговорната реч е съставено от стилистично неутрална лексика. По принципи проблемите за движението на лексиката от диалектите или социолектите към книжовната система са проблеми на книжовната стилистика. Динамичните процеси в лексиката на книжовния език включват и преминаване на книжовна лексика от различни терминологични области в разговорната реч. Във всекидневното общуване обаче има голяма пестрота на използване на думите. Абсолютно неутрални в стилистично отношение случаи има, когато изказът се подчинява или следва само една норма (книжовна, диалектна). На практика това се случва рядко, особено днес при силно изразените процеси на конвергенция между книжовно и некнижовно.

В различните речници често пъти една и съща дума е характеризирана по различен начин: ту като разговорна, ту като диалектна, ту като народна и т.н. Трудностите, свързани с прецизното определяне на думите с оглед на употребата им и на функционирането им се дължат на особеното положение на този тип лексика — преходното, междинното. Поради това, изглежда, най-малко внимание е отделено в изследванията на разговорната реч върху лексиката. Изследвачите отбелязват нейната динамичност, както и че е необходимо "да се събира по специална програма"¹¹. В последно време много активно се изследва българската книжовно-разговорна реч от колектив при Великотърновския университет с богат фоноархив.¹² Проучват се отделни аспекти на синтактично, словообразователно, морфологично и фонетично равнище. Предвид сложността на явлениято неизбежно ще се премине през период на дълги търсения, лутания, различни гледни точки. Такъв път на редица трудности, породени

както от характера на обекта, така и от субективните позиции на езиковедите предстои да се измине, за да се отговори на сложния въпрос за обема и съществуването на българска разговорна реч като комуникативно образуване или като място, където се преплитат и срещат езикови средства от другите, относително стабилни езикови структури. В това отношение изследването на лексиката като най-своеобразен пласт на езиковата система е наложително, въпреки че не е сигурно дали ще се окаже така резултатно, както би се очаквало.

Л И Т Е Р А Т У Р А

1. Б. Байчев, М. Виденов, Социолингвистическо проучване на град Велико Търново, С., 1988.
2. В. Попова, За разговорната реч и нейната норма.- В: Проблеми на езиковата култура, С., 1980, с. 65.
3. Я. Босак, Разговорность как динамический фактор.- В: Новое в зарубежной лингвистике, т. XX, 1988, с. 246.
4. В. Попова, Болгарский литературный язык.- В: Формирование славянских литературных языков: теоретические проблемы, 1983, с. 208.
5. Р. Русинюв, История на новобългарския книжовен език, С., 1984, с. 337.
6. Е. С. Кубрякова, Динамические тенденции в языковой коммуникации: Типы и функции - В: Dynamische tendencie v jazykovej komunikácii, Bratislava, 1990, з. 25.
7. Е. А. Земская, Русская разговорная речь, лингвистический анализ и проблемы обучения, 1977, с. 27.
8. О. Б. Сиротинина, Современная разговорная речь и ее особенности, 1974, с. 74.
9. Л. А. Капанадзе, Русская разговорная речь, 1983, с. 143.
10. Цв. Пиколова, Честотен речник на българската разговорна реч, 1987.
11. Б. Байчев, М. Виденов, Социолингвистическо проучване на град Велико Търново, С., 1988, с. 5.
12. Р. Йосифова, Упътване за събиране на материал от книжовно-разговорната реч, В. Търново, 1985.